

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ТА НАСЛІДКИ

COMMERCIAL LAW IN UKRAINE AMID LEGISLATIVE CHANGES: LEGAL REALITIES AND CONSEQUENCES

Шуба Б.В., д.ю.н.,

професор кафедри господарського та трудового права,

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Джунь В.О., д.ю.н.,

професор кафедри господарського та трудового права

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Дослідження присвячене правовим реаліям та наслідкам трансформаційних змін законодавства в межах господарського права. На підставі аналізу стану наукових напрацювань стосовно реформування господарського законодавства авторами зроблено висновок про негативне ставлення до скасування Господарського кодексу України та зауважено про наявність як негативних, так і позитивних характеристик вказаного скасування. Встановлено значення Господарського кодексу України для визнання господарського права окремою самостійною галуззю права та визначено наслідки припинення його існування для вказаного визнання як виключно негативні. Запропоновано розуміння необхідності втрати чинності основного кодифікованого акту з питань господарського права не через призму євроінтеграційних процесів, а для уніфікації та гармонізації національного законодавства. Статтею визначено Господарський кодекс України загальним основним вказівником для врегулювання відповідних господарсько-правових відносин, що мають як приватноправову, так і публічноправову природу, у зв'язку з чим зазначено про недостатність врегулювання вказаних відносин Цивільним кодексом України. Дослідження також містить загальний аналіз положень Закону України "Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб", як регулятора перехідного періоду, у порівнянні зі сферою регулювання Господарського кодексу України. Констатовано, що з втратою чинності Господарським кодексом України фактично зникають основні загальні положення про господарські відносини, принципи господарювання, узагальнене проголошення основних напрямів та форм участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання, поняття господарських договорів, господарсько-правова відповідальність та оперативно-господарські санкції. Авторами проілюстровано практичний вплив змін господарського законодавства на господарські відносини на прикладі нарахування пені, визначення істотних змін договору, формування судової практики. Зроблено висновок про необхідність подальшого доопрацювання нормативного регулювання сфери господарювання попри вже здійснене реформування законодавства.

Ключові слова: Господарський кодекс України, реформаційні процеси, господарські відносини, сфера господарювання, перехідний період.

The study is devoted to the legal realities and consequences of transformational changes in legislation within the framework of commercial law. Based on an analysis of scientific developments regarding the reform of economic legislation, the authors conclude that there is a negative attitude towards the repeal of the Economic Code of Ukraine and note that there are both negative and positive aspects to this repeal. The significance of the Commercial Code of Ukraine for the recognition of commercial law as a separate independent branch of law has been established, and the consequences of its termination for such recognition have been determined to be exclusively negative. It is proposed to understand the need to repeal the main codified act on commercial law not through the prism of European integration processes, but for the sake of unification and harmonisation of national legislation. The article defines the Commercial Code of Ukraine as the general basic guideline for regulating relevant commercial relations and therefore indicates the insufficiency of regulation of these relations by the Civil Code of Ukraine. The study also contains a general analysis of the provisions of the Law of Ukraine 'On the Specifics of Regulating the Activities of Legal Entities of Certain Organisational and Legal Forms during the Transition Period and Associations of Legal Entities'. It has been established that with the expiry of the Commercial Code of Ukraine, the basic general provisions on economic relations, principles of economic management, a general declaration of the main directions and forms of participation of the state and local self-government in the economic sphere, the concept of economic contracts, economic and legal liability, and operational and economic sanctions will effectively disappear. The authors illustrate the practical impact of changes in commercial law on commercial relations using the examples of penalty charges, determining material changes to contracts, and the formation of judicial practice. It was concluded that further refinement of regulatory control of the economic sphere is necessary despite the legislative reforms that have already been implemented.

Key words: Commercial Code of Ukraine, reform processes, economic relations, economic sphere, transition period.

Постановка проблеми. Питання існування господарського права як окремої галузі права невпинно постають протягом усього часу формування та становлення національної правової системи України, зокрема у зв'язку з його яскраво вираженою дотичністю до інших самостійних та історично стійких галузей права, в першу чергу цивільного. В переліку вагомих аргументів виокремлення господарського права в самостійну галузеву одиницю міститься аргумент наявності кодифікованого акту, предметом якого є врегулювання виключно господарських відносин, а саме Господарського кодексу України (далі – ГК України). Однак, з прийняттям та набранням законної сили Закону України "Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб" (далі – Закон) вектор сприйняття господарського права як само-

стійної галузі права зазнає суттєвих змін, що потребують подальшого детального дослідження.

Частиною 3 статті 17 "Прикінцеві та перехідні положення" Закону проголошено визнання ГК України таким, що втратив чинність, з дня введення в дію цього Закону [1]. Тобто, з моменту набрання законної сили Законом, а саме з 28 серпня 2025 року, ГК України фактично перестає існувати, що, в свою чергу, слід вважати відправною точкою для початку процесів невідвортної трансформації господарського права в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з викладеним, питання скасування ГК України наразі активно обговорюються в науковому середовищі та знаходять своє відображення в працях таких теоретиків та практиків, як Бакалініська О.О., Беляневич О.А., Вінник О.М., Джабраїлов Р.А., Дзевелюк М.В., Деревянко Б.В.,

Мілаш В.С., Подцерковний О.П., Полохович В.І., Цветков А.М., Щербина В.С., Щокін Ю. В., Щокіна О. О., тощо. При цьому, враховуючи, що реформаційні процеси господарського права на практиці тільки набиратимуть оберті після набрання чинності Закону, дослідження трансформацій у регулюванні господарської діяльності ще довго буде актуальним та необхідним для приведення у відповідність з правовими реаліями національної нормативно-правової бази господарського права.

Метою вказаної статті є дослідження господарського права України в умовах трансформаційних змін законодавства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз більшості теоретичних досліджень з вказаної проблематики дає змогу дійти висновку про негативне ставлення наукової спільноти в цілому до прийнятого законодавцем рішення щодо втрати чинності ГК України, що виправдовується, зокрема, наявністю безлічі можливих незручностей для суб'єктів господарювання та недостатністю правового регулювання господарських відносин з боку держави у випадку такого скасування. Проте, втрату чинності ГК України не варто сприймати так однозначно, оскільки поряд з явно негативними проявами відсутності регулювання його нормами, існують і деякі позитивні характеристики відмови від надмірної зарегульованості господарських відносин.

Як правило, законодавчі зміни останніх часів в будь-якій галузі права прийнято пов'язувати з євроінтеграційними процесами, що наразі активно відбуваються в Україні, проте серед розвинених європейських держав не винятками є випадки наявності відповідних кодифікованих актів, що є основними в питаннях регулювання господарських відносин. Так, про наявність чинних комерційних кодексів у таких європейських державах, як Австрія, ФРН, Іспанія, Португалія, Франція, Латвія, Ліхтенштейн, Люксембург, Словаччина, Туреччина, Естонія, а також в США, Японії, Бразилії, Великій Британії зазначає в своїх працях, зокрема, Дервянко Б.В. [2, с. 70].

Таким чином, скасування ГК України варто пов'язувати скоріше з процесами уніфікації та гармонізації законодавства, а також з намаганням докорінно реформувати правову реальність в межах господарсько-правових відносин.

Так, незважаючи на значні недоліки ГК України (дублювання норм, зокрема, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відсильний характер норм, тощо), саме ГК України був основним регулятором господарських відносин, що, зокрема, підкріплював ідею визначення господарського права окремою галуззю права, сприйняття договорів між суб'єктами господарювання як господарських договорів, існування господарсько-правової відповідальності як окремого виду відповідальності, тощо.

Натомість після скасування ГК України в більшості випадків першість в питаннях регулювання таких відносин перейде в площину цивільного права. Вказана думка також знаходить своє відображення і серед інших науковців, зокрема, Щокіна Ю. В. та Щокіної О. О., які влучно зазначили, що у разі доведення до кінця процедури скасування ГК України, основним законодавчим актом, що регулюватиме господарські відносини, стане ЦК України [3, с. 216].

Разом з тим, офіційне покладання на ЦК України регулювання господарських відносин йде врозрід з загальним позиціонуванням вказаного кодифікованого акту як основного регулятора виключно приватноправових відносин, оскільки господарські відносини мають також і публічно-правову приналежність, що робить такі відносини особливою складовою правового середовища.

Крім того, ЦК України не зможе повністю врегулювати господарські відносини, оскільки їх різноплановість передбачає регулювання значною кількістю інших спеціальних нормативно-правових актів, що стосуються

окремих видів господарської діяльності. В свою чергу, враховуючи таку різноплановість, ГК України можна було вважати загальним основним вказівником для подальшого профільного врегулювання відповідних господарсько-правових питань іншими актами.

Наприклад, в ГК України постатейно містився перелік форм участі держави та органів місцевого самоврядування у господарчій сфері, що включав в себе ліцензування, квотування, дотації, державне замовлення, тощо. Хоча вказаний перелік і носив відсильний характер до профільних нормативно-правових актів, він формував у користувачів ГК України загальне бачення, розуміння та сприйняття ролі держави та відповідних органів для господарювання, окреслював вектор подальших дій для врегулювання господарської діяльності, тощо, чого Закон, що наразі має розглядатись як альтернатива ГК України у перехідний період, не робить, оскільки повноцінно не покриває всіх сфер, що свого часу зачіпали норми ГК України.

Так, аналіз норм Закону свідчить про те, що вказаний Закон стосується лише окремих поверхневих господарсько-правових питань щодо організації суб'єктів господарювання, окремих видів речових прав та адміністративно-господарських санкцій. При цьому, за виконанням його положень слідує здійснення адаптаційних процесів в бізнесі та інших органах з господарюючими функціями: пристосування до нового правового регулювання, реорганізація, зміна локаційних регулятивних актів, тощо.

В той же час зі скасуванням ГК України з площини господарського права фактично зникають основні загальні положення про господарські відносини, принципи господарювання, узагальнене проголошення основних напрямів та форм участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання, господарсько-правова відповідальність та оперативно-господарські санкції, агентські договори.

Таким чином, втрата чинності ГК України має вплив не лише на теоретичне функціонування господарського права, а й на його практичне втілення в правовій площині.

Як конкретний приклад наведемо зміни стосовно нарахування пені як штрафної санкції за порушення договірних зобов'язань, як однієї з основних відмінностей між господарсько-правовим та цивільно-правовим регулюванням відносин. Так, відповідно до частини 6 статті 232 ГК України нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано [4]. Натомість, згідно з частиною 3 статті 549 ЦК України пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми не своєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання [5]. Тобто, ЦК України не містить часового обмеження строком у півроку для нарахування пені, на відміну від ГК України, проте пунктом 1 частини 2 статті 258 встановлює для стягнення пені позовну давність протягом одного року [5]. Таким чином, якщо за часів регулювання ГК України суб'єкти господарювання нараховували пеню протягом шести місяців, то з моменту втрати чинності останнім період такого нарахування збільшується вдвічі.

З одного боку така зміна вплине на звичне усталене ведення розрахунків суб'єктами господарювання при порушенні виконання зобов'язань та може призвести до значних грошових втрат за півроку за умови, що контрагенти не слідкують за змінами законодавства (при цьому не існує заборони прописувати вказане обмеження щодо нарахування пені безпосередньо в договорі), а з іншого – усунуто колізію між рівноправними нормативно-правовими актами, що є позитивним результатом законодавчих трансформацій.

Теж саме стосується і, наприклад, визначення істотних умов договору. Так, за частиною 3 статті 180 ГК

України при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору [4]. Тобто, ГК України визначає ціну як істотну умову договору, в той час як ЦК України окремого обґрунтування ціни, як істотної умови договору, не містить, що в свою чергу, на думку Подцерковного О.П., утворює можливості для монопольних зловживань та маніпуляцій із обліком та звітністю [6, с. 27].

Як правило, зміна законодавства тягне за собою також і певну зміну сформованої судової практики. При цьому, при визнанні нечинним всього ГК України існує ризик визнання нерелевантною всієї судової практики, що містить трактування застосування його норм у відповідних господарських правовідносинах, отже поставить під загрозу можливість її застосування для аналогічних спірних правовідносин. Таким чином, скасування ГК України може мати наслідком неможливість використання відповідної судової практики з господарських питань як негласного джерела права та створить додаткове навантаження на судові органи, зокрема господарської юрисдикції, при розгляді господарсько-правових суперечок.

Крім того, не виключенням може стати і збільшення судових проваджень, що будуть пов'язані з трактуванням нових норм господарського законодавства, зокрема Закону.

Все вищевикладене свідчить про наявність як негативних, так і позитивних моментів сучасних трансформаційних процесів національного господарського законодавства у вигляді скасування ГК України, однак аналіз такого законодавства дозволяє припустити, що вказані процеси в короткостроковій перспективі не є остаточними.

Зокрема, сама назва та преамбула Закону містить віднесення до перехідного періоду, яким відповідно до

положень статті 1 Закону визначено трирічний строк, що починається з дня введення в дію цього Закону [1]. Отже, протягом вказаного трирічного періоду можливими є нові суттєві зміни у врегулюванні господарських відносин.

При цьому, першочерговим завданням подальшої кодифікації господарського законодавства є необхідність вирішення таких питань:

- узгодження кодифікованих та некодифікованих норм;
- подолання множинності актів;
- обрання такої форми вдосконалення змісту та форми господарського законодавства, яка була б найбільш придатною для ефективного процесу адаптації господарського законодавства до світових та європейських стандартів [7, с. 105].

Висновки. Враховуючи викладене, можна констатувати, що господарське право наразі переживає період складних та докорінних трансформацій, що мають змінити сприйняття та врегулювання господарських правовідносин відповідно до викликів сучасного суспільства. Проте, поточна ситуація реформування нормативно-правової бази дає приводи для занепокоєння, оскільки не відповідає меті збереження ціннісного концепту господарського права та ймовірно спричинить чимало складнощів в адаптації правової реальності до нормативних вимог сучасного реформованого українського законодавства в сфері господарювання. Разом з тим, як вже було вказано вище, законодавцем передбачено перехідний період для трансформаційних змін на практиці, у зв'язку з чим є підстави вважати можливим подальше доопрацювання регулювання господарської сфери з огляду на теоретичні та практичні фактори існування та розвитку господарських відносин за нових умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09 січня 2025 р. № 4196-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.
2. Дерев'яно Б.В. Про майбутнє нормопроєктування з урахуванням скасування чинності Господарського кодексу України. Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України : збірн. матер. Наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.). Київ, 2025. С. 68-72. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1067/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%ba%d1%80%d1%83%d0%b3%d0%bb%d0%b8%d0%b9%20%d1%81%d1%82%d1%96%d0%bb%202025.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Щокін Ю. В., Щокіної О. О. Європейська конвенція з прав людини і правові позиції Європейського суду з прав людини як джерело господарського права України. Проблеми законності. 2025. № 169. С. 194-223. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/334748/323826>.
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#Text>.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text>.
6. Подцерковний О.П. Провалля у регулюванні підприємництва – перші наслідки скасування ГК України. Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України : збірн. матер. Наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.). Київ, 2025. С. 22-28. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1067/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%ba%d1%80%d1%83%d0%b3%d0%bb%d0%b8%d0%b9%20%d1%81%d1%82%d1%96%d0%bb%202025.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. Цветков А.М. Оновлення моделі господарського законодавства в контексті визнання таким, що втратив чинність Господарський кодекс України. Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України : збірн. матер. Наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.). Київ, 2025. С. 103-108. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1067/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%ba%d1%80%d1%83%d0%b3%d0%bb%d0%b8%d0%b9%20%d1%81%d1%82%d1%96%d0%bb%202025.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.